

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՍՅՈՒՋԱՆՆԱ ՆԱԶԻՆՅԱՆ

Հոգվածում հեղինակը հանգամանորեն քննարկել է սահմանադրության և գործող օրենսդրության փոխհարաբերակցության հիմնախնդիրները:

Բանալի բառեր - սահմանադրություն, օրենսդրություն, օրենսդրական ակտեր, իրավունքի համակարգ, փոխհարաբերակցություն, իրավունքի աղբյուրներ:

ՀՀ սահմանադրության նախաբանն ունի կարևոր իրավաբանական նշանակություն: Նրա մեջ, ըստ էության, կանխագծված է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրական համակարգի իրավական կարգավորման ռազմավարությունը: Հիմնական օրենքում ամրագրված նպատակները որոշիչ նշանակություն ունեն օրենսդրության, օրենքների կատարման, սահմանադրական արդարադատության ոլորտներում սահմանադրության և նրա նորմերի իրագործման համար: Նրանք ոչ միայն սոցիալ-քաղաքական և բարոյական, այլև իրավաբանական ուղենիշներ են, համապատասխան որի պետք է իրականացվի օրենսդրական, գործադիր և դատական իշխանության մարմինների գործունեությունը: Դա փաստորեն շարադրումն է պետության և նրա մարմինների այնպիսի կարևորագույն պարտավորությունների, ինչպիսիք են մարդու իրավունքների ու ազատությունների սոցիալական և միջազգայնական խաղաղության ու համերաշխության ապահովումը, հակազդեցությունն անջատողական միտումներին, Հայաստանի Հանրապետության անվտանգությունը և ազգային շահերի պահպանումը:

Սահմանադրության նախաբանի մեջ արտահայտված են ժողովրդի և քաղաքացիների հանդեպ, երկրի ժողովրդավարական զարգացման ապահովման վերաբերյալ պետության որոշ պարտավորություններ և այլն: Նախաբանի քառասունչորս բառերը ելակետ են ժողովրդի իրական կամքին համա-

պատասխան սահմանադրության մեկնաբանման համար: Խորհրդարանը չի կարող օրենքներ ընդունել, իսկ գործադիր իշխանությունը՝ հրապարակել ակտեր, որոնք խախտում են մարդու իրավունքները և ազատությունները կամ կարող են խախտել քաղաքացիական խաղաղությունն ու համերաշխությունը, խարխլել ազգային պետականության ժողովրդավարական հիմքերը:

Անհրաժեշտ ենք համարում ուշադրություն դարձնել և մեկ ոչ ճիշտ նախադրույթի վրա, համաձայն որի սահմանադրության նորմերն իրագործվում են միայն այնքանով, որքանով նրանք որոշակիացված են ճյուղային օրենսդրության մեջ: Իսկապես, սահմանադրության նպատակների մեջ չի մտնում հասարակական հարաբերությունների մանրագնին կարգավորումը, այն հասարակության կազմակերպման և նրա կառույցների փոխգործողության առավել կամ նվազ չափով կատարյալ մանրատիպար է, նախանշում է մարդու տեղն այդ հասարակության մեջ: Այս հիմնավորմամբ, սակայն, չի կարելի եզրակացնել, որ սահմանադրությունը միմիայն ընդհանուր սկզբունքների շարադրում է ու չի պարունակում սահմանադրական-իրավական հարաբերությունների սուբյեկտների որոշակի իրավունքներ ու պարտականություններ: Այդպիսի ընկալումը չի համապատասխանում իրավական՝ դրան բնորոշ սահմանադրականության ռեժիմով պետության ձևավորմանը, ինչպես չի համապատասխանում նաև ՀՀ սահմանադրության առայժմ դեռ սահմանափակ կիրառման պրակտիկային: Բուն այդ տեսակետն էլ, թերևս, պայմանավորված է նրանով, որ առաջներում մենք չենք ունեցել սահմանադրական նորմերի կիրառման ձևավորված և բավականաչափ տարածված պրակտիկա:

Վերևում ասվածն ամենևին չի ժխտում հիմնական օրենքի նորմերի որոշակիացման հնարավորությունը: Առավել ևս փոփոխված սահմանադրությունը նախատեսում է մի շարք օրենքների ընդունում ի լրումն սահմանադրական հիմնադրույթների: ՀՀ սահմանադրությունը պարունակում է մի քանի տասնյակից ավելի հղումներ ու օրենքների հիշատակումներ, նախատեսում է մի շարք սահմանադրական և սովորական օրենքների ընդունում:

Դա սահմանադրական կարգավորման արդյունավետության բարձրացման կարևոր պայման է: Առանց ընթացիկ օրենսդրության մեջ սահմանադրական նորմերի որոշակիացման, առանց դատավարական ձևերի, որոնց շրջանակներում պետք է կատարվի ՀՀ սահմանադրության դրույթների իրագործումը¹:

¹ Մանրամասն տե՛ս **Ряховская Т.И.** Система обеспечения прямого действия конституции

Հենց սահմանադրության անբավարար իրավական պաշտպանությունն է պատճառ դառնում երբեմն պատշաճ իրավաբանական գնահատում չստացող սահմանադրության բազում խախտումների²:

Դրա հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է հաշվի առնել սահմանադրական կարգավորման և դրա մեթոդների առանձնահատկությունը, շնորհիվ որի այս կամ այն նորմն ընդհանրապես չի պահանջում հատուկ որոշակիացում օրենսդրական ակտերի միջոցով: Ինչպես հայտնի է, իրավունքի ընդհանուր տեսության մեջ իրավական կարգավորման մեթոդների համակարգում տարբերակում են արգելքը, իշխանային հրամանը, լիազորումը, դիսպոզիտիվ և հանձնարարական մեթոդները: Ինչ վերաբերում է ՀՀ սահմանադրությանը, ապա սահմանադրական կարգավորման մեթոդների համակարգում արգելքների, իշխանական հրահանգների և այլնի հետ մեկտեղ օգտագործվում է նաև հիմնական օրենքի հիմնադիր հատկանիշներով պայմանավորված հարաբերությունների (պետական մարմինների համակարգի, ազգային-պետական կառուցվածքի և այլն) ձևավորված կարգի փաստումը: Համապատասխան սահմանադրական նորմերը սուբյեկտների վրա որևէ որոշակի պարտականություն չեն դնում, սակայն հենց այդ պարտականություններից է բխում սահմանադրական (և ընդհանուր առմամբ իրավական) կարգավորումը:

Սահմանադրության մեջ ամրագրված նպատակների ու խնդիրների իրականացման գործիք հանդիսացող մյուս բոլոր մեթոդները բխում են այդ հարաբերությունների պահպանման, զարգացման ու կատարելագործման շահերից: Սահմանադրության հիման վրա հրապարակվող օրենսդրական ակտերը զարգացնում և հավելում են նրա դրույթները, օժտում են նրանց որոշակիությամբ, ինչը հատկապես կարևոր է իրավակիրառման գործընթացում, սակայն դա ամենևին չի զրկում սահմանադրությունը և նրա նորմերն ուղղակի գործողության բնույթից:

Ասվածը, սակայն, չի նշանակում սահմանադրական նորմերի անմիջական իրագործման թեզի բացարձակում: Իրավունքների, ազատությունների ու պարտականությունների մասին ՀՀ սահմանադրության նորմերի իրագործման այդ ձևի մասին ուղեցված պատկերացումը կամա թե ակամա բերում է սահմանադրության և ընթացիկ օրենսդրության միջև անքակտելի կապի

Российской федерации. М., 2015, Антоненко В.М. Прямое действие конституции Российской федерации. М., 2014.

² **Хабриева Т.Я.** Толковая Конституции Российской федерации. Дисс...д-ра юрид. наук. М., 1997.

անտեսմանը և կարող է թյուրիմացություն մտցնել իրավաբանական պրակտիկայի մեջ:

Սահմանադրությունը սկսում է գործել նրա գործողության մեջ մտցնելու հայտարարության պահից, և հենց այդ պահից են նրա պահանջներն ու դրույթները պարտադիր դառնում իրավունքի բոլոր սուբյեկտների համար: Այն ընդգրկում է պետության ամբողջ տարածքը, այդ տարածքում գտնվող իրավաբանական ու ֆիզիկական անձանց, ինչպես նաև արտասահմանում գտնվող այդ պետության քաղաքացիներին: Սահմանադրության գործողության ստատիկ կողմն է դա, սակայն սահմանադրության գործողությունն ունի նաև դինամիկ կողմ:

Ինչ վերաբերում է սահմանադրության գործողության դինամիկ կողմին, ապա այն ՀՀ սահմանադրության մեջ նշվում է «ուղղակի գործողություն» հասկացությամբ, որը հիմնական օրենքի տեքստում ամրագրված է 3-րդ հոդվածում՝ կապված մարդու իրավունքների հետ: Ըստ այդմ, սահմանադրության մեջ նա պարունակում է ցուցում ուղղակի գործողության բովանդակային բնութագրման վերաբերյալ:

Այսպիսով, ցանկացած սահմանադրական նորմ, անկախ սահմանադրության մեջ իր գրաված տեղից և գործառույթներից, ինչպես նաև հետապնդող նպատակներից, ուղղակի գործողության իրավական նորմ է: Սահմանադրությունն օրենսդրության մաս է, և դա հենց այն մասն է, որը կարգավորիչ ուղղակի ազդեցություն է գործում հասարակական հարաբերությունների վրա:

Այլ կերպ ասած՝ սահմանադրական նորմերի գործողությունն ասելով առաջին հերթին հասկացվում է սահմանադրության՝ հասարակական հարաբերությունների վրա կարգավորիչ բուն ազդեցությունը: Այն կարող է իրականացվել անմիջականորեն՝ միմիայն սահմանադրական միջոցներով կամ էլ համատեղ իրավական այլ նորմերի հետ, որոնք տվյալ դեպքում գլխավորապես նշում են հիմնական օրենքի նորմերի իրականացման ընթացակարգը: Սահմանադրական նորմերի գործողությունը կարող է լինել նաև միջնորդավորված այլ օրենսդրական ակտերում նրանց նախապես որոշակիացումից հետո:

Բնականաբար, սահմանադրության գործողությունը չի սահմանափակվում միայն կարգավորմամբ: Այն շատ ավելի լայն է ու ներառում է հասարակական հարաբերությունների վրա ներազդման և այլ ձևեր, օրինակ՝ ինֆորմատիվ, արժեքակողմնորոշիչ, սակայն դինամիկայում սահմանադրական նորմերի իրագործման ընթացքում դիտվող սահմանադրական կարգավորումն է

կազմում հիմնական օրենքի ուղղակի գործողության կորիզը: Այդուհանդերձ, ինչպես արդեն նշվել է, որոշ դեպքերում հասարակական հարաբերությունների կարգավորման համար բավական է զուտ սահմանադրական նորմը, մեկ այլ դեպքում սահմանադրական նորմը պահանջում է որոշակիացում:

Այս կապակցությամբ հնարավոր է ու անհրաժեշտ ՀՀ սահմանադրության անմիջական և միջնորդավորված գործողության տարանջատումը: Այդպիսի տարանջատման հիմքում ընկած են սահմանադրական իրավահարաբերությունների կարգավորման տարբեր մակարդակներ, երբ որպես այդ իրավահարաբերությունների սուբյեկտներ հանդես են գալիս պետություններ, պետական ու հասարակական մարմիններ ու կազմակերպություններ, տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, պաշտոնատար անձինք կամ քաղաքացիներ և այլն: Եվ եթե ավելի բարձր մակարդակներում սահմանադրական կարգավորման համար, որպես կանոն, բավականացնում են սահմանադրական նորմերը, ապա այլ մակարդակներում, երբ սահմանադրական իրավահարաբերություններում մասնակցում են մարդիկ, առավել հաճախ պահանջվում է ձևական որոշակիության շատ ավելի մեծ որոշակիություն՝ նրանց իրավունքներն ու պարտականությունները որոշելու համար: Պետությունն ապահովում է դա վարչական, քաղաքացիական, քրեական և իրավունքի այդ ճյուղերի նորմերի շնորհիվ: Վերջին դեպքում սահմանադրական նորմերը, որոշակիացված լինելով իրավունքի համապատասխան ճյուղերի նորմերում, գործում են միջնորդավորված:

Սահմանադրական դոկտրինայի մեջ կարող ենք առանձնացնել համատեղ կիրառման ընթացքում սահմանադրության և ընթացիկ օրենսդրության հարաբերակցության մի քանի գլխավոր հատկանիշներ:

Առաջինը սահմանադրության ազդեցությունն է երկրում իրականացվող նորմատիվ գործընթացի վրա: Կարելի է խոսել իրավական համակարգի վրա հիմնական օրենքի իրավակազմողական աճող ազդեցության մասին: Սահմանադրությունն ուղղակիորեն նախատեսում է մի շարք օրենսդրական ակտերի ընդունում:

Փուլի հատկանշական առանձնահատկությունն է սահմանադրական և սովորական օրենքների զուգահեռ և փոխկապակցված նորացումը:

Երկրորդը օրենսդրության համակարգում սահմանադրության տեղի հարցն է, նրա իրավաբանական ուժի հարցը: Լինելով օրենսդրության մաս՝ սահմանադրությունը դրա մեջ խաղում է առաջատար դեր: Այն «օրենքների օրենքն» է, որն օժտված իրավաբանական ուժով և իրավաբանական բազա է

ընթացիկ ամբողջ օրենսդրության համար: Այստեղից տրամաբանորեն բխում է պետական և հասարակական մարմինների, ֆիզիկական և իրավաբանական բոլոր անձանց, որոնց վրա տարածվում է պետության տարածքային և անձնական գերակայությունը, պարտականությունը՝ պահպանել և պաշտպանել հիմնական օրենքը: Դա է սահմանադրական օրինականության, ընդունվող նորմատիվ ակտերի՝ սահմանադրությանը, նրա տաղին ու ոգուն համապատասխանելու երաշխիքներից մեկը. սահմանադրական վերահսկողության կազմակերպչական ձև է Սահմանադրական դատարանը, որն օժտված է բավականաչափ լայն իրավասություններով:

Երրորդը հասարակական հարաբերությունների կարգավորման գործում սահմանադրության, սահմանադրական և սովորական օրենքների փոխգործողության հարցն է: Ազգային ներպետական իրավունքն ամբողջական համակարգ է, որի օղակները բաժանված չեն պատով: Այն առաջատար դերը, որն այդ համակարգում գրավում են սահմանադրական իրավունքը և դրա հիմնական աղբյուրը՝ սահմանադրությունը, նախորոշում ու պայմանավորում են այն գործառույթները՝ դրված իրավունքի այլ ճյուղերի վրա, որոնք կոչված են նախատեսելու և ապահովելու սահմանադրական նորմերի իրագործման համար անհրաժեշտ և հուսալի գործիքները: Հասարակական հարաբերությունների ոլորտում չկա այնպիսի բնագավառ, որտեղ չարտահայտվի սահմանադրական նորմերի կարգավորիչ ազդեցությունը: Սակայն այդ հարաբերությունները կարգավորվում են նաև իրավունքի համապատասխան վարչական, աշխատանքային, քաղաքացիական, քրեական և այլ ճյուղերի նորմերով:

Ինչ խոսք, դա չի նշանակում ո՛չ սահմանադրության ուղղակի և անմիջական գործողության բնույթի, ո՛չ էլ իրավունքի այդ ճյուղերի արժեքի և դերի նսեմացում: Մենք ընդգծում ենք այն միտքը, որ սահմանադրական նորմերի իրագործման մեխանիզմը սահմանվում է ոչ միայն սահմանադրության և ընդհանրապես պետական իշխանության կողմից, այլև ճյուղային օրենսդրությամբ, ինչն իր հերթին անխուսափելիորեն հարց է ծնում այդ մեխանիզմների սահմանների մասին:

Հիմնական օրենքի իրագործման սահմանադրական մեխանիզմը գործում է դրանց սուբյեկտների միջև հարաբերությունների բնականոն զարգացման ժամանակ: Շեղումների առաջացման դեպքում գործի է դրվում, կախված դրանց բնույթից, նաև իրագործման ճյուղային մեխանիզմը (խախտված իրավունքի վերականգնում, պարտականության կատարման ապահովում և այլն):

Սահմանադրության խնդրի մեջ չի մտնում բոլոր հասարակական հարաբերությունների կարգավորումը: Այն ամրագրում է սահմանադրական քաղաքացու իրավունքները, ազատություններն ու պարտականությունները, քաղաքացիական հասարակության կազմակերպման և գործունեության հիմունքները, ամրագրում պետական կառուցվածքը, ինչպես նաև պետական իշխանության ու տեղական ինքնակառավարման համակարգը: Սահմանադրությունն այն հիմքն է, որի վրա կառուցվում է ազգային օրենսդրության ամբողջ շենքը: Այն կատարում է իր սեփական գործառնությունը և չի կարող ու չպետք է փոխարինի ճյուղային օրենսդրությանը:

Ամփոփելով արդյունքները՝ կարելի է ձևակերպել հետևյալ եզրահանգումները՝ կապված սահմանադրություն-օրենսդրություն-իրավակարգավորում փոխհարաբերակցության հետ:

1. Արդի սահմանադրականության, սահմանադրական պրակտիկայի տեսանկյունից սահմանադրությունը, սահմանադրական կարգավորումը, օրենսդրության համակարգի և իրավական կարգավորման առաջնային, գլխավոր նորմն է:

2. Սահմանադրությունը՝ որպես կարգավորման համակարգ, իր պատմական և փաստացի զարգացման մակարդակով գործիք է, որից կախված է ոչ միայն այս կամ այն երկրի, այլև երկրների խմբի կամ բլոկի իրավական կարգավորման ճակատագիրը:

3. Իրավակարգավորումների ոլորտում սահմանադրությունից հետո խիստ կարևորվում են օրենսդրության՝ սահմանադրական և սովորական օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի նորմատիվ կարգավորման դերն ու նշանակությունն անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության, իրավաօրինականության ապահովման և իրավակարգի ամրապնդման գործում:

Օրենսդրության համակարգում իրավունքի բացման, իրավական անորոշակիության պարզման և իրավական հակասությունների շտկման, ինչպես նաև սահմանադրական և օրենսդրական ակտերի նորմերի բովանդակության ճիշտ ու համարժեք մեկնաբանությունների համար զգալի նշանակություն ունեն << վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումները և Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները, որոնք նաև «կենդանի ուժ» են տալիս վերացական իրավական նորմերին:

КОНСТИТУЦИЯ И ДЕЙСТВУЮЩЕЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

СЮЗАННА НАЗИНЯН

В настоящей статье автор обстоятельно рассмотрел проблемы взаимоотношения конституции и действующего законодательства.

Ключевые слова - конституция, законодательство, законодательные акты, система права, взаимоотношение, источники права.

THE CONSTITUTION AND THE ACTING LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

SYUZANNA NAZINYAN

In this article, the author covers the problems of relationship of the Constitution and the acting legislation.

Key words – constitution, legislation, legislative acts, system of law, relationship, sources of law.